

Sloboda je krásna vec, ale „prachy si za ňu nekúpiš“

Prof. PhDr. Iveta Radičová, PhD.

(Diskusia I. Po 25 rokoch 1989-2014 ©BIH/BISLA)

Prepojenie politiky a záujmových skupín (t. j. oligarchická demokracia) sa podpísalo pod podobu štátnosti Slovenskej republiky. Pod charakter spoločnosti sa však podpisuje aj pretrvávajúci príklon k pohodlnému zabúdaniu a sebaoslavnej mýtotorbe. V prvej fáze demokratizačného procesu (1989-1991) významnú rolu zohrali hnutia, ktorých úlohou bolo ukončiť komunistickú totalitu. Základným cieľom bola zmena politického systému s jedným dominantným subjektom na pluralitný systém politických strán. Celkovo v Československu komunistická moc súhlasila s legitimizovaním opozície a prostredníctvom niekoľkých jednotlivcov napomáhala k zmene, čím si zabezpečila politickú podporu pre svoje ďalšie pôsobenie. Prevzatie vlády po vzájomnej dohode vyústilo do prvých slobodných volieb, no neprinieslo úspech, ktorý by umožnil dlhodobjšie pôsobenie uvedených hnutí. „Revolucionári“ prehrali vo voľbách 1992 a prestali mať vplyv na ďalší vývin SR. Politický systém a systém politických strán nebol formovaný od nuly, ale na báze reformovania komunistických štruktúr (KSS), obnovenia demokratických strán a národných, etnických síl z obdobia pred komunizmom (DS, SNS) a politických strán na spôsob západných demokracií (KDH, SZ).

V dvadsiatych a tridsiatych rokoch 20. storočia sa politické strany opierali o tri piliere úspešnosti, ktoré odrážali vnútorné štiepenia spoločnosti: národný, kresťanský a sociálny (nie ekonomický). Od 50-tych rokov sa začala urýchlená, oneskorená urbanizácia a industrializácia sovietskeho typu. Kultúrna modernizácia však zaostávala. Dodnes je Slovensko kultúrne aj mentálne rurálnou spoločnosťou. Po roku 1989 sme svedkami negativistického videnia. Vyzdvihujú sa neuspokojivé stránky spoločenského života. Príčiny tohto fenoménu sociológovia aj historici vidia v privysokých očakávaniach, slabom odvrátení sa od bývalého režimu, v komparatívne vysokých nákladoch a v znechutení zo spôsobov robenia politiky. Veľké ilúzie a slabšie hodnotové odtrhnutie sa od bývalého režimu boli dôsledkom pomerne neskorého civilizačného vzostupu Slovenska za socializmu, mäkšej normalizácie, slabého odporu proti režimu, pomerne nízkeho počtu perzekvovaných, veľkých finančných transferov na vidiek a značne širokých sociálnych práv. Na Slovensku preto panuje oproti ostatným postkomunistickým krajinám pozitívnejšie hodnotenie komunistického režimu. Z uvedených dôvodov bola ekonomická transformácia prijímaná s nedôverou. Vzniklo spojenectvo ľavicového populizmu so slovenským ekonomickým nacionalizmom. Paternalistické a protiliberálne hodnotové orientácie boli na Slovensku silnejšie než v iných krajinách.

Všetky štiepenia svojimi dôsledkami zasahovali aj do vízie štátnosti. Protichodné interpretácie kľúčových historických udalostí moderných dejín (napr. vojnový slovenský štát, alebo tiež SNP) sú základom problémov pri hľadaní novej identity. K tomu sa pridáva aj historické nevedomie (tzv. biele plochy) vo vzťahu k vlastnej minulosti. V rokoch 1989-1991 sa teda upevňovali hodnoty politickej slobody a demokratického pluralizmu. V rokoch 1992-1994 sa kreovali ideologické koncepcie riešenia národno-kultúrnych záujmov, t. j. kreovala sa štátoprávna rovina. Napokon v tretej etape, t. j. v rokoch 1998-2006 politické, sociálne a ekonomické otázky tvorili základ formovania ideologických koncepcií. Po rozdelení meny vo februári 1993 boli na Slovensku problémom devízové rezervy (len cca 200 miliónov dolárov). Najväčší otras nastal v júli 1993 devalváciou slovenskej koruny o 10 %. Slovensko bolo dlho v špekulatívnom pásme s ratingom BB-. Národná banka si len postupne získavala dôveru. Štartovali sme s nízkym štátnym dlhom (zhruba 10 % HDP), čo bola dobrá štartovacia pozícia po rozdelení. Po roku 1994 sa pochopiteľne podporovala domáca spotreba. Štát nešetril na platoch, úverová expanzia štátnych bánk rástla a rástol aj štátny dlh. Štátny zamestnanec mal nadpriemerný plat, ale plat učiteľov dosahoval len 85 % priemernej mzdy. Jedným z najväčších ohrození demokracie je, keď sa vytvorí takpovediac dvojitý systém vlády: demokratická vláda, ktorá je viditeľná a oligarchická vláda, založená na ekonomických zdrojoch, ktorá je často neviditeľná. Hrozbou pre občanov je tiché, postupné vyprázdňovanie viditeľnej politiky a presun rozhodovania do neviditeľnej sféry. Výsledkom je korupčný tlak súkromného priestoru na verejný a napokon ovládnutie verejného priestoru súkromnými záujmami. Práve toto bola jedna z kľúčových črt, ktoré určovali podobu samostatnej republiky. Slovensko sa po „noci dlhých nožov“ v novembri 1994, po udalostiach v Zlatej Idke, únose Michala Kováča ml, vražde Róberta Remiáša, vyhodení poslanca Františka Gauliedera z parlamentu stalo nedôveryhodnou krajinou s vážnym demokratickým deficitom. Slovensko bolo odsunuté z prístupových rozhovorov s Európskou úniou a bolo označované za pseudodemokraciu. Roky 1998-2002 boli predovšetkým obdobím „záchranných prác“ na zaradenie Slovenska medzi štandardné a dôveryhodné krajiny, obdobím sanácie ekonomiky a bankového sektora, zastavenia divokej privatizácie, legislatívnych zmien s perspektívou vstupu do EÚ, zlepšovania podmienok pre podnikateľov a investorov, ako aj ukončenia vyrovnania sa s rozdelením Československa.

Roky 2002-2006 už boli obdobím zásadných reforiem. Slovensko dostalo prívlastok ekonomický tiger Európy a v roku 2004 sme vstúpili do EÚ. Pred nástupom prvej vlády Roberta Fica bola Slovenská republika dávaná spolu s Nemeckom za vzor zvládania krízy. Za prvej vlády Roberta Fica však malo Slovensko počas krízy najväčší nárast výdavkov medzi všetkými krajinami EÚ. Podľa Svetového ekonomického fóra sa Slovensko vo vládnej korupcii prepadlo zo 76. miesta v roku 2006 na 127. miesto v roku 2009, čím sa zaradilo medzi najhoršie hodnotené štáty sveta. Po voľbách 2010 v čase prehlbujúcej sa krízy v Eurozóne a v EÚ (23 krajín EÚ musí konsolidovať a riešiť dlhovú krízu) prioritou vlády bola odpoveď na krízu demokracie a ekonomiky: otvorené vládnutie (reforma právneho štátu a obnova dôvery) a šetrenie. Európska komisia v máji 2012 mohla skonštatovať, že verejné financie na Slovensku sú v stave konsolidácie a Slovensku sa podarilo znížiť

rozpočtový deficit v roku 2011 na úroveň 4,8 % HDP voči nepriaznivému stavu z roku 2010, keď deficit bol na úrovni 7,7 % HDP.

Ukázalo sa však, že spor o podobu právneho štátu prebieha naprieč celým politickým spektrom, čo napokon znemožňuje rýchlejšiu nápravu značnej časti deficitov demokracie. V roku 1989 cieľom zlomu nebol návrat normálnych pomerov, ale vytvorenie slobodnej demokratickej spoločnosti a nových pravidiel hry. Neľahké úsilie, nepopulárne reformy a dodržanie Maastrichtských kritérií postupne pozdvihli Slovensko na rovnoprávneho člena NATO, EÚ, Schengenu a eurozóny. Členstvo medzi 27 krajinami prinieslo SR všetky výhody otvorenej spoločnosti. Je však zrejmé, že samotné vytvorenie demokratických inštitúcií na dosiahnutie spravodlivosti nestačí. Nízka vymožitelnosť práva, korupcia a klientelizmus, netransparentné prerozdeľovanie verejných zdrojov, prehĺbujúca sa priepasť medzi právom a spravodlivosťou, nekonečné súdne preťahy a nedôvera v súdnictvo sú vážne poruchy fungovania demokracie. Nie je prekvapujúce, ak občania pochybujú o spravodlivosti a ich dôvera k politike a politikom je nízka.

Výzva pre Slovensko na začiatku tretej dekády samostatnosti je teda rozširovať chápanie demokracie vo vedomí občanov i v správaní sa politikov a dôsledne odstraňovať jej deficity. Na záver dodajme, že podoba novodobého Slovenska je rukopisom predovšetkým troch mužov: Vladimíra Mečiara, Mikuláša Dzurindu a Roberta Fica. Azda aj takto zjednodušene a personifikovane možno porozumieť vývoju Slovenska a neukončeného zápasu o charakter štátu.